

ASPEKTI ONTOLOGIJE ISLAMA: FERID MUHIĆ

Orhan BAJRAKTAREVIĆ

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu

orhan.bajraktarevic@fin.unsa.ba

SAŽETAK: Muhić u djelu *Ontologija islama* razmatra pojam islama u znaku sprege filozofije i religije, istražuje i analizira kulturu i povijest religija, posebno islama i muslimana u Evropi ali i antiislamske konceptualne tendencije i navike koje se sistemski generiraju i hrane iz istaknutih centara političke moći razvijene Evrope i Amerike. Diskriminacija muslimana danas kao “feleričnih muslimana” je ideološki motivisan i organizovan projekt koji je na Balkanu doveo do genocida nad Bošnjacima i velikih genocidnih zločina nad Albancima. I kao što su muslimani trajno diskvalifikovani, tako su nemuslimani trajno privilegovani u Evropi. Nužno je da počinocima ovih zločina, ma ko oni bili, kao i “kolektiviteti počinilaca” budu izvedeni pred sud pravde i kažnjeni. Radikalizacija islama kao islamizacija radikalizma danas je evropska činjenica. S druge strane, Muhić ističe da su čuđenje i filozofija ostali izvan povijesti islamskih nauka i tradicija još od trećeg vijeka islama. Stoga on postavlja velika zaboravljena pitanja iz opće povijesti filozofije i religija, iz opće povijesti islama i islamske objave kao nadvremenosti i nadiskustvenosti i daje hrabre odgovore ističući da su Bog objave i religije i Bog uma i nauke – istovjetni. Ovo djelo pokazuje jednu izrazito novu tendenciju unutar velikih religija i filozofije, da tradicionalnu, malaksalu teologiju i teološko mišljenje unutar religija, pa i islama, zamjenjuje sekularna misao kao forma nove reformacije, reformacije islama u savremenosti.

Ključne riječi: Ferid Muhić, *Ontologija islama*, *islamska filozofija*, *genocid nad Bošnjacima*, *radikalizacija islama*

Kada čovjek vjeruje sam za sebe, on praktikuje religiju, a kada druge poziva u svoje vjerovanje, on praktikuje politiku.

M. A. Džabiri

U svakom slučaju, evidentno je da se na Zapadu proteklih nekoliko decenija ozbiljno i zabrinjavajuće intenzivira i širi fenomen ksenofobije i islamofobije. Iza oba ova termina krije se zapravo “anti-islamizam” kao jasna politička pozicija koja se protivi bilo kakvoj ulozi islama u politici i javnom djelovanju savremenih Zapadnih država.

F. Muhić

Uvod

Akademik prof. dr. Ferid Muhić predstavlja jednog od najistaknutijih evropskih mislilaca savremenog

balkansko-muslimanskog svijeta. Rođen je u srcu Bosne, u mjestu Maho-je, nadomak Zavidovića prije gotovo punih osam decenija. Univerziteti je profesor na Univerzitetu Ćirilo i Metodije u Skoplju gdje predaje filozofske predmete: Modernu i savremenu filozofiju, Filozofiju religije, Filozofiju politike, Filozofsku antropologiju, Etiku, Estetiku, Logiku i Hermeneutiku. Gostujući je profesor na mnogim univerzitetima širom svijeta, od Evrope i Sjeverne Amerike do Malezije i Singapura.

Knjige su mu prevedene na brojne strane jezike: albanski, francuski, engleski, arapski, turski, italijanski i druge. Pisao je uglavnom na makedonskom i bosanskom jeziku. Objavio je preko 40 knjiga. Na bosanskom se

ističu sljedeća djela: *Filozofija ikonoklastike*, *Motivacija i meditacija*, *Štit od zlata*, *Putovanje u Tajan*, *Islamski identitet Evrope*, *Ontologija islama* i druge.

Akademik Muhić je književnik, filozof, pjesnik, prozni pisac, mislilac britkog jezika i žestoke kritike, angažirani intelektualac, planinar i svjetski putnik, zaljubljenik u prirodu. O svemu tome pisao je knjige, radove, eseje, kritičke studije, oglede i putopise.

Akademik Muhić, za razliku od mnogih drugih mislilaca, autora i pisaca njegova vremena, ne bježi od savremenih medija, ne bježi od akademskih i drugih rasprava, dijaloga, polemika, kritika i istupa u javnosti. Naprotiv. U posljednje vrijeme njegov

živi, akademski i uopšte intelektualni interes vezan je za savremenu Evropu i Zapad i povijest njihovog odnosa spram islama i muslimana u pojedinim evropskim, ali i u vlastitim, muslimanskim zemljama. Posebno se vezuje za povijest, stanje i položaj muslimana Bošnjaka nad kojima je izvršen genocid na početku 21. vijeka i Albanaca muslimana kao dva autohtona evropska naroda na Balkanu. Skoro pa u isto vrijeme još jedan veliki bosanskohercegovački mislilac, filozof, kulturolog jedno vrijeme boravio je na Univerzitetu Ćirilo i Metodije, akademik Abdulah Šarčević, koji je nedavno prešelio na drugi svijet. Čini se da Makedonija nije slučajan izbor. To je uže podneblje prvog učitelja *El-muallim el-evvela*, kako je islamska filozofija nazvala Aristotela.

Knjiga *Ontologija islama*, pod izvanrednim tehničkim uređenjem Mehmeda Akšamije, obogaćuje i proširuje forme i posebnosti jezika, terminologije, izraza i stila, teksta koji akademik Muhić razvija unutar ovog djela.

Ovo djelo pokazuje jednu izrazito novu tendenciju unutar religije i filozofije u savremenosti: zbog iznevjere tradicionalnih vjerskih institucija i pojave skrivene ili nevidljive vjere u Boga, tradicionalnu teologiju, paradoksalno, zamjenjuje savremena sekularno-laicistička misao. Kao takvo, u odnosu na postojeća djela i izrazito politizirana prisustva i razumijevanja tradicionalnih religija i samog islama koja proizvode nejedinstvo svijeta jer, kako kaže akademik Muhić, “izvorni smisao svake objave i svake religije jeste integracija, a ne dezintegracija čovječanstva”, ovo djelo predstavlja svojevrsni intelektualni šok.

Gdje je značaj ovoga naslova, Ontologija islama? On nas vraća u korijen islama i onog islamskog. Na racionalno, na umno, na filozofsko, na ono što je potisnuto, izgubljeno i zaboravljeno u dosadašnjim društveno-historijskim realizacijama i teološkim interpretacijama islama, a posebno neracionalnim, evrokršćanskim preformulacijama islama

u savremenosti. Ma šta to značilo danas: između Istoka i Zapada, između jevrejstva i kršćanstva, između sekularnog i sakralnog, između vjere i uma, između ovog i onog svijeta, između racionalnog i iracionalnog, između mi i oni, između povijesnog i nepovijesnog. Muhić briše i ukida ovo “između”, ukida pretjerane polarizacije, tradicionalnu shematiku para i insistira na identitetu u razlikama, na izvornom jedinstvu. Svijet je jedan kao što je i Bog jedan. On ukida ontološki dualizam, dvojtvo islama i svijeta, sveto i svjetovno, islam i Zapad. Islam je sveobjedinjavajući i praktično, osim višeboštva, širka, islam ne poznaje drugog. Drugi je samo redni broj, poslije prvog.

Muhić iskazuje fascinirajuće uvide u savremenu antropologiju, etnologiju, geopolitiku, filozofiju, sociologiju, religiju, jezik i književnost, umjetnost i pjesništvo, politiku, iako je njegovo primarno akademsko obrazovanje i usmjerenje bila i jeste filozofija, filozofske nauke i discipline, klasične i savremene. U tom smislu riječi on vraća izgubljeni filozofsko-ontološki i naučni dignitet ovih nauka i naučnih disciplina.

Njegove filozofske knjige kao i brojni naučni, književni i publicistički radovi, filozofske rasprave, njegovo pjesništvo, njegovi javni nastupi i predavanja, njegovi govori naciji, ljudima Bosne i balkansko-evropskom čovjeku, prevode se na brojne jezike. On postaje omiljeni autor i sagovornik intelektualnih krugova, ali i svih drugih slojeva društva čija djela se čitaju. Istovremeno on, njegovo djelo i njegovi svakodnevni stavovi predmet su brojnih kritika i osporavanja i tu je dovoljno spomenuti nedavne polemike s akademikima Esadom Durakovićem i Abdulahom Sidranom.

1. Antiislamizam kao antisemitizam u Evropi: genocid nad Bošnjacima

Djelo *Ontologija islama* i ovakvu vrstu literature o islamu i muslimanima u svijetu ali i kod nas treba učiniti više vidljivom kako u našim

bosansko-balkanskim tako i u evropskim intelektualnim i akademskim krugovima jer iznutra muslimanskog svijeta danas još dominira pretradicionalna literatura srednjovjekovnog karaktera koja nije u stanju voditi i ne vodi aktualne i ravnopravne dijaloge s današnjom Evropom i razvijenim nemuslimanskim svijetom današnjice, a na veliku štetu manjih muslimanskih zajednica i nacija kao što su Bošnjaci i Albanci. Čak i ovakva djela kao što je ovo profesora Muhića ili slična djela savremenih evropskih muslimanskih intelektualaca izvan tradicionalnog muslimanskog svijeta, ona koja imenuju krizu religije kao krizu svijeta ili iz nje proizlaze, muslimanskog ali i svakog drugog svijeta, teško dolaze do izražaja unutar modernih institucija kulture, univerziteta, akademija, instituta i masovnih medija evroameričkog svijeta, Evrope, Zapada, rusko-kineskog Istoka. Ona zavrđuju svekoliku pažnju relevantnih institucija, kulturne, intelektualne, akademske i medijske javnosti današnje Evrope ali i vanevropskog svijeta.

Akademik Muhić, ovo djelo, kao i njegova druga djela, spadaju u onaj krug istaknutih bosanskohercegovačkih i evropskih djela i mislilaca, filozofskih, socioloških, kulturoloških i književnih autora i pisaca, i sekularnih i religioznih, kao što su: Nerkez Smailagić, Muhamed Filipović, Kasim Prohić, Abdulah Šarčević, Arif Tanović, Muzafer Hadžagić, Atif Purivatra, Esad Ćimić, Mustafa Imamović, Mehmed Begović, Fehim Bajraktarević, ali i Meša Selimović, Mak Dizdar, Ćamil Sijarić, Enver Ćolaković, Derviš Sušić, Skender Kulenović, Sulejman Grozdanić, Dževad Karahasan koji je prije nekoliko sedmica preselio i nad čijim mezarom je potresno slovo držao H. Neimarlija, Nedžad Ibrišimović, Melika Salihbegović Bosnevi, Alija Izetbegović i drugi.

U isto vrijeme Muhić se uključuje i u onu plejadu savremenih mislilaca iz muslimanskih ali i evropskih intelektualnih krugova koji na jedan neteološki, laicistički način dovode islam i religije u centar svojih istraživanja i

interpretacija. Tu prije svega spadaju: Mustafa Mahmud, Ahmed Behdžet, Murad Hofman, Moris Bikaj, Danijel Bučan, Rene Genon, Caner Taslaman, Rusmir Mahmutćehajić i drugi.

Akademik Muhić ističe kako Bošnjaci kasne za vlastitim nacionalno-religioznim, kulturološkim i političkim izrazom u odnosu na druge evropske slavenske narode i nacije pa skoro da u jednom dahu ispisuje svoja pozna djela u koja, prije svega, spadaju *Islamski identitet Evrope*, *Putovanje u Tajan* i ovo djelo, *Ontologija islama*.

Ovdje ističemo tri izrazite grupe pitanja i analiza koje se provlače kroz ovo djelo:

1. Savremena Evropa i Zapadni svijet u sudaru s muslimanskim svijetom danas: filozofija povijesti, orijentalistika, islamski fundamentalizam, islamski terorizam, islamofobija, antiislamizam, evropocentrizam, migranti i izbjeglice iz muslimanskih država. Odnos savremene Evrope i balkanskih država, Srbije prije svega, naspram bosanske države i dvostruki standardi spram evropskih i muslimanskih naroda Balkana, Bošnjaka i Albanaca: kontinuitet progona nakon povlačenja Osmanske države i genocid nad Bošnjacima. Pet vijekova, navodnog ili stvarnog, "turskog ropstva" na Balkanu kao alibi za "trijebljenje", protjerivanje i progon muslimana Bošnjaka: od prvih tanzimatskih reformi unutar Osmanske države, austrougarske aneksije BiH, pada i ukidanja hilafeta s Ataturkom (1924) pa do danas.
2. Sličnosti odnosa savremene – ali i one tradicionalne – Evrope naspram jevrejskog pitanja ranije i muslimanskog pitanja danas: antiislamizam i genocid nakon sloma socijalizma i komunizma u Evropi, kao antisemitizam i holokaust nakon propasti nacizma i fašizma. Sistemska nadređenost Evrope (evropocentrizam)

spram neevropskog, "nepovijesnog", nehrišćanskog svijeta i neevropljana.

3. Velike religije i raznoliki identiteti religioznog i filozofskog u islamu i pojam obnove: nove interpretacije islamske misli, odnos spram tradicije i kreativnih tenzija savremenog muslimanskog svijeta u identitetskim preobražajima, evropska muslimanska inteligencija: novo čitanje Kur'ana i kur'anskog teksta i novi pogledi na religiju i budućnost čovječanstva.

Muhić kritički gleda na današnje studije o razumijevanju islama i religije i kod nas i u svijetu, posebno u Evropi, opredijeljen da piše kroz prizmu našeg vremena bez tradicionalne klasične literature. On poseže za svim postojećim realizacijama i interpretacijama islama koje susreće, u literaturi i izvan nje, u povijesti ili doktrini islama, u samoj Objavi, u filozofiji: konzervativnog, tradicionalnog, apologetskog islama, islama zlatnog doba muslimana, arapskog islama, evropskog, bosanskog ili nekog drugog, filozofskog ili književno-umjetničkog i pjesničkog, modernog islama bez određenog predznaka. Nema unaprijed monopola u tumačenjima islama. On se ne susteže da daje svoje viđenje islama u sudaru s hrišćanskom Evropom, u međureligijskom dijalogu islama i hrišćanstva, iznutra ali i izvan Evrope i Balkana, pokazujući zadivljujuće analize i komparacije iz vlastitog, personalnog, ali i iz muslimanskog kolektivnog iskustva iz Bosne i s područja Balkana. I sekularno i teološko iskustvo ovdje govore skoro pa istim, ali novim, racionalno-demokratskim jezikom.

Nacionalistički program stvaranja velike Srbije utemeljen na mitu o navodnom "turskom ropstvu" kao opravdanje za progon i istrebljenje muslimana Bošnjaka i Albanaca oformio je srpsku historiografiju, ali i historiografiju svih ostalih država u regionu do danas. Mit je u osnovi determinanta srpskog identiteta. Opterećene antiislamskim predrasudama sve su

one falsifikovale historiju Balkana iz vremena osmanlijske carevine, ističe Muhić. Nužno je da povijest Balkana i balkanskih naroda bude iznova sagledana, istražena i napisana.

2. Kritika evropske savremenosti i mogućnost dijaloga

Određene termine u djelu *Ontologija islama* Muhić piše velikim slovima: Islam, Univerzum, Istina, Etika, Objava, Kosmos i slično u namjeri da istakne nezavisnost i univerzalitet ovih entiteta. U tom smislu on se približava velikim savremenim muslimanskim misliocima Arkunu, Džabiriju i Nasru Hamidu koji ističu da je "tumačenje i razumijevanje integralnog teksta Objave, kur'anskog, neprekidno i uvijek drugačije: istinito se razumijeva onda kada se razumijeva drugačije". Muhić, preko književnosti i umjetnosti, iznova, u eri navodnog ili stvarnog kraja i oskudnog prisustva i filozofije i religije (kraj filozofije, kraj povijesti, kraj religije, smak svijeta, sukob civilizacija) reafirmiše filozofski jezik i to kao jezik koji dodatno uprisutnjuje i afirmiše samu religiju i koji ne stoji nasuprot iste, kako je to mislio dio muslimanske teološko-filozofske tradicije, sve do danas. Ibn Rušdove rane filozofske kritike tih tradicija, kao i današnje Muhameda Abida Džabirija još uvijek, nažalost, unutar muslimanskog svijeta, nisu proizvele značajne uticaje i preokrete. Među filozofima evropskih mediteranskih kultura i tradicija Ibn Rušd, kao prvi Arap Evropljanin, snažno je izrazio "jednu istinu", istinu inepretativno-racionalne, filozofske spoznaje Boga i svijeta. On je vrhunac preuzete antičke filozofije i tako spašene grčke mudrosti, Aristotela i prve filozofije – koju je odbila rana evropska patristika i skolastika – nad kojom sada stoje nadgradnje velikih, autentičnih arapskoislamskih znanja, spoznaja i otkrića, onih nauka i otkrića ranog muslimanskog prosvjetiteljstva koja višestruko proširuju i raskidaju hrišćanskom skolastikom uspostavljene

granice tradicionalne filozofske misli na evropskom Zapadu omogućavajući njen novi iskorak i razvoj.

Muhić vrši jednu žestoku kritiku evropske savremenosti spram islama i muslimana u svim sferama društva, u kulturi, u književnosti, u filozofiji, politici, umjetnosti, u nauci i religiji. Bosna i Hercegovina, Balkan i Evropa stoje u centru njegovih analiza i kritika kada su u pitanju islam i muslimani i pojedini muslimanski narodi i države današnjice, njihove tradicije i obnove u savremenosti.

U tom smislu Muhić je na liniji velikih mislilaca islamskog reformizma 20. vijeka:

Abduhu: Obnova religije pretpostavka je za obnovu društva i pojedinca.

Ikkal: Obnova pojedinca i društva pretpostavka je za obnovu religije.

Muhić: Obnova muslimanskog čovjeka da, ali ne i obnova islama.

Ontologija je nauka o postojećem koju Aristotel naziva prva filozofija ili prva teologija. Riječ ontologija se izvodi iz grčkih riječi *ontos* – biće, biti, bivstvovati, i *logos* – riječ, govor. Ontologija se tiče našeg odnosa prema “bivstvovanju” i “biću”. To je isto što i kritički pristup; ne shvatiti kao očigledno ono što se javlja kao očigledno zato što to zavisi od historijskih uslova i društvenih odnosa. Tu na vidjelo izbija “ontološka razlika” jer, bivstvovanje nije samo ono što jeste, ono jest događaj, ono jest ono što se dešava u svakodnevnom razgovoru, dijalogu. Dijalogu kao zbiru intersubjektivnih diskursa. Ontologija islama, dakle, potvrđuje ali i dovodi i može da dovede u pitanje svaku pojedinu povijesnu interpretaciju i primjenu islama. Muhić ovdje razmatranja islama podiže s tradicionalne logike, gnoseologije i antropologije na više stepene, na ontološki nivo.

Evo jednog primjera iz jednog savremenog djela *Budućnost religije* (R.Rorti i Đ.Vatimo, Stanford, 2006), koji daje svu moguću opravdanost Muhićeve vatrene kritike današnje

filozofske, intelektualne i političke Evrope naspram islama: “Evropa se danas iskazuje kao dominacija, hegemonija, internacionalni kapitalizam ali Evropa i kao evropska “civilizacijska misija” koju su kolonijalne sile diskreditovala, ona Evropa u kojoj postoji demokratija i građanska odgovornost. Evropa i Zapad u cjelini još uvijek drže međunarodnu trgovinu i tehnološku dominaciju u svijetu i još uvijek mogu da kažu drugima: “Pošaljite vaše građane na naše univerzitete i učite o našoj tradiciji”. Pa ipak, bez obzira o čemu da je riječ, čini mi se da ideja dijaloga sa islamom nema svrhe. Nije bilo dijaloga između filozofa i Vatikana u XVIII vijeku i neće biti dijaloga između imama islamskog svijeta i demokratskog Zapada. Oni ne žele da izgube svoju moć. Uz nešto sreće obrazovana srednja klasa iz islamskih zemalja provest će neku vrstu islamskog prosvjetiteljstva, ali ovo prosvjetiteljstvo neće imati gotovo ništa sa “dijalogom sa islamom”.

Realitet, neobičnost, upitnost i opasnost ovih akademskih analiza i konstatacija koje Evropa i danas proizvodi ostaju otvorene za razgovore i polemike, a profesor Muhić kao da je upravo to imao u vidu kada ističe: “Ova knjiga jednim svojim dijelom predstavlja pokušaj da se kroz sekvence personalnog iskustva naznače konture i shvati priroda nevidljivog zida koji razdvaja pripadnike različitih religija u Evropi našeg vremena”.

Odbijanje islama da se reorganizuje u skladu sa sistemom liberalne demokratije “i njene idolatrije” razlog je da se on promatra kao antipod zapadnoj civilizaciji, što se može riješiti samo planetarnim sudarom civilizacija, isticao je Hantington.

3. Racionalnost monoteizma i mitologija politeizma

Kur’anska objava kao i njene povijesne realizacije ističu dva ključna pojma islama: monoteizam i njegovu suprotnost, politeizam: tevhid i širk. Za razliku od svih drugih religija pa

i od monoteističkog jevrejstva i hrišćanstva, islam predstavlja strogi, apsolutni monoteizam. Objava dolazi da reinstalira um kao temelj monoteizma: ne samo kao čin vjerovanja nego kao “doživljaj apsolutne unutarnje izvjesnosti”, čin znanja, a mi bismo rekli – akt umovanja.

Tako monoteizam/Bog je jedan, sadrži dvije ključne dimenzije: um i slobodu. U Boga se ne vjeruje, rekao bi Muhić, On se zna, vjerovanje jest jednako znanje. A kako bi čovjek pred Bogom mogao odgovarati za život na ovom svijetu ako nije slobodan i ako nema slobodnu volju? Politeizam je neum, neracionalno. Pad u politeizam jeste pad u zlo, a ono se ne da misliti pojmovno, o njemu je moguće misliti samo mitološki i simbolički. Tu vlada usud, kob, fatum, tu nema slobode. Sokrat i Edip su izručeni sudbini, fatumu, oni nemaju kome da se obrate. Predmonoteistička svijest ne shvata da je sudbina povezana sa slobodom. Na toj osnovi izrastaju lažna božanstva zapadnog, i ne samo zapadnog svijeta, na padu u politeizam. Pad u politeizam je prevladavanje neracionalnog, neslobode, pravladavanje stare i nove mitologije, idolatrije, to je pad u ambise barbarizma svake vrste čime se dovodi u pitanje čak i sam ljudski opstanak. I neke monoteističke religije/ortodoksne, naprimjer, ističe Muhić, nose u sebi latentni ateizam i eksplicitni politeizam. Ukoliko rastu politeistički elementi u jednom narodu, jednoj regiji ili jednoj religiji, u jednom pojedincu, utoliko mržnja i nasilje prema muslimanima, strogim monoteistima, raste.

Tako se ova dijalektika racionalno-iracionalno pokazuje kao forma sukoba monoteizam-politeizam. Kur’an čitavu ljudsku povijest predstavlja kao povijest ovog sukoba i borbe: od Adema, a.s., pa do Muhammeda, a.s., od prvog čovjeka na zemlji do posljednjeg Božijeg vjerovjesnika i poslanika Muhammeda, a.s. Tako se samo racionalno u Kur’anu određuje onim neracionalnim.

U tom smislu Džabiri, savremeni marokanski mislilac, ističe: “Sve što jest kur’ansko jest racionalno i sve što

jest racionalno jest kur'ansko". Stoga bi se, parafrazirajući Hegela, moglo kazati: Sve što je islamsko je umno i sve što je umno je islamsko.

Islam najavljuje takvu racionalizaciju ljudskog života, takvo podređivanje kolektivnom, ali na "način promijenjenog pojedinca", ističe Muhić. Ovakvo podređivanje društvenom umu obznanjuje da će iz života sasvim iščeznuti, iracionalno, kobno, tragično, patenjičko.

Problem slobode to je odnos uma i Objave, ističe Rože Garodi u djelu *Živi islam* pa nastavlja: "Lajbnić, koji je poznao islamsku misao, u svom shvatanju slobode u knjizi *Rasprava o harmoniji vjere i razuma* ističe da nije problem znati može li se činiti ono što se hoće nego znati da li je naša volja dovoljno prosvjetljena, umna, i prema tome slobodna da bira svoje ciljeve."

Ovo otkriće i postavljanje novog termina u novim modernim razumijevanjima islama (ontologija) e da bi se izvršio racionalni povratak u same temelje religioznog, pokazuje kako se ono islamsko sada događa u novom znaku i novom iskustvu i otčitava preko onog filozofskog, i da je to, iako otežano, moguće izraziti kako vjerskim, teološkim, tako i svakim drugim, metafizičkim, naučnim ili filozofskim jezikom. Na taj način postaje izvjesno da profesor Muhić nadilazi granice tradicionalne misli, ali i granice tradicionalnog vjerovanja još u granicama same te misli i samog tog vjerovanja.

4. Genocid i kazna: čekajući bosanskog Vizentala

Pozivajući se na Ibn Sinu, Ibn Tufejla, Ibn Rušda, Spinozu – deus sive natura, Lajbnica – prestabilirana

harmonija, Kanta i Hegela, Darvina i ateizam prirodnih nauka, Marksa i ateizam društvenih nauka, profesor Muhić to, taj novum, razotkriva i dokazuje. Stoga se nadaje da je on, u sebi, u svom životu i stvaralaštvu, na jedan moderan način objedinio dva autora i dva djela klasične filozofije islama pod istim naslovom, *Živi sin Budnoga*, Ibn Sine i Ibn Tufejla: jedno je visokoreligijska i metafizičko-metaforička refleksija, a drugo prirodna filozofija i stvarni svijet prirode i života (put spolja i unutarinja refleksija: od derviške filozofije i savršenog čovjeka do svijeta prašume i Tarzana).

Akademik prof. dr. Ferid Muhić u posljednje vrijeme, kao izrazito angažiran intelektualac, iako u poznim godinama, naprosto traga za najpogodnijom ustanovom, institucijom, institutom, akademijom, katedrom, medijem s koje bi mogao da prozove odgovorne za genocid nad Bošnjacima Balkana, da razobličiti teoriju i praksu islamofobije koja je do nje dovela, slično onome što je činio Frakfurtski krug i kritička teorija društva nakon Drugog svjetskog rata, Adorno, Habermas, Apel, Horkheimer i drugi kada je u pitanju jevrejsko pitanje, holokaust nad Jevrejima i antisemitizam u Evropi. Praksu antiislamizama kao i antisemitizam je nužno, preko najviših državnih, akademskih, sudskih i pravosudnih institucija Evrope i rezolucija UN-a, zabraniti i kažnjavati.

Savremena teološka misao može prigovoriti akademiku Muhiću izostanak obimne teološke literature i zanemarivanje pojedinih važnih teologa u savremenosti kada je u pitanju islam ali i druge religije. Stoga bi iz te pozicije ova Ontologija islama bila i ostala Muhićeva

ontologija islama. Ali ona baš zbog toga i jeste iznimno značajna.

Smatramo da je vrijeme, a bilo je i ranije, da se pojave sabrana ili bar izabrana djela akademika Ferida Muhića na "pravom mjestu", s bosanskom adresom izdavanja pa čak i ako takva djela djelimično već postoje.

Zaključak

Akademik Muhić, za razliku od drugih mislilaca, autora i pisaca njegova vremena, ne bježi od savremenih medija, ne bježi od akademskih i drugih rasprava, dijaloga, polemika, kritika i istupa u javnosti. U posljednje vrijeme njegov živi, akademski, i uopšte intelektualni interes, vezan je za savremenu, tehničko-tehnološki razvijenu Evropu i Zapad i povijest njihovog odnosa spram islama i muslimana u pojedinim evropskim, ali i u vlastitim, muslimanskim zemljama, spram muslimana i muslimanskih naroda i država nad kojima je izvršen genocid ili se vrše radnje genocida (uskraćivanje hrane, medicinske opreme i lijekova, ograničavanje obrazovanja, poticanje neprekidnih lokalnih ratnih konflikta, vojni udari, dijeljenja muslimanskih država i teritorija, onemogućavanje slobodnog kretanja, trgovina izbjeglicama, ženama, djecom i migrantima, trgovina tjelesnim organima, seksualna iskorištavanja muslimanki, uskraćivanje općih ljudskih prava i sloboda, optužbe za islamski terorizam i ubistva koja vrše evro-američke službe bez sudskih procesa, i sl. U tom duhu Muhić se vezuje za povijest, stanje i položaj muslimana Bošnjaka i Albanaca kao dva autohtona evropska naroda na Balkanu nad kojima je, na početku 21. vijeka, izvršen genocid.

Literatura

Džabiri, M. A. (1984). *Takwin al-akl al-arabi*, Bejrut.
Garodi, Rože (1990). *Živi islam*. Sarajevo.
Muhić, Ferid (2022). *Ontologija islama*. Novi Pazar.

Muhić, Ferid (2023). *Islamski identitet Evrope*. Sarajevo.
Rorty, R. Vattimo, G. (2005). *The Future of Religion*. Stanford.

أورخان بيرقارتيفيتش
جوانب أنطولوجيا الإسلام:
فريد موهيتش

الموجز

في كتاب أنطولوجيا الإسلام، يناقش موهيتش مفهوم الإسلام مشيراً إلى الرابطة بين الفلسفة والدين، ويبحث ويحلل ثقافة الأديان وتاريخها، لاسيما عند الإسلام والمسلمين في أوروبا، وأيضا التوجهات والعادات المعادية لمفهوم الإسلام، التي تولد وتتغذى منهجيا من قبل مراكز القوة السياسية البارزة في أوروبا وأمريكا المتطورتين! إن التمييز ضد المسلمين اليوم بصفتهم "مسلمون منقوصون" مشروع منظم ومدفوع أيديولوجياً، وقد أدى هذا المشروع في البلقان إلى ارتكاب جريمة الإبادة الجماعية بحق البشناق والألبانيين. فالاضطهاد الدائم ضد المسلمين في أوروبا يقابله تفضيل غير المسلمين الدائم. من الضروري أن يقدم مرتكبو هذه الجرائم أيا كانوا، وكذلك "تجمعات الجناة" إلى العدالة وأن تنزل بحقهم العقوبة. إن ما يسمى بتطرف الإسلام وأسلمة التطرف هو حقيقة أوروبية اليوم. من ناحية أخرى، يشير موهيتش إلى أن العجب والفلسفة بقيا خارج تاريخ العلوم والتراث الإسلامي منذ القرن الثالث للإسلام. لذا فإنه يطرح أسئلة كبيرة منسية عن التاريخ العام للفلسفة والأديان، وعن التاريخ العام للإسلام والوحي الإسلامي كالتأخر والتسامي، ويقدم إجابات جريئة مشددا على أن إله الوحي والدين وإله العقل، والعقل والعلم، هو نفسه. إن هذا العمل يُظهر اتجاهها جديدا جدا داخل الأديان الكبرى والفلسفة، حيث يُستبدل الفكر العلماني الإصلاحية الجديد الذي يصلح الإسلام في الوقت المعاصر، باللاهوت التقليدي الضعيف والتفكير اللاهوتي داخل الأديان، بما في ذلك الإسلام.

الكلمات الرئيسية: فريد موهيتش، أنطولوجيا الإسلام، الفلسفة الإسلامية، الإبادة الجماعية ضد البشناق، تطرف الإسلام.

Summary

THE ASPECTS OF ONTOLOGY IN ISLAM:
FERID MUHIĆ

Orhan Bajraktarević

Muhić in his work *Ontology in Islam* analyses the phenomenon of Islam in a conjunction between philosophy and religion. Herein he discusses the culture and the history of religions, particularly Islam and Muslims in Europe, but also anti-Islamic conceptual tendencies and habits which have been systematically generated and bred in centres of political power in Europe and the United States. Discrimination against Muslims today, marking them as "defective Muslims" is an ideologically motivated trend and it is part of an organized project which in the Balkans instigated genocide committed against Bosniaks as well as a large-scale genocidal crime that was committed against Albanians. Thus Muslims in Europe are terminally disqualified whereas non-Muslims are permanently privileged. It is essential that the perpetrators of these crimes, whosoever they are as well as "the collective perpetrators", are brought to justice. The radicalisation of Islam, and the Islamisation of radicalism, is an evident fact in Europe today. On the other hand, Muhić here stresses that speculation and philosophy are left out of the history of Islamic studies and tradition since the third century of Islam. Thus, he places before us the significant but forgotten questions of the general history of philosophy and religion, questions of the general history of Islam, and the Islamic revelation as a timeless and transcendent phenomenon. He offers some brave answers highlighting the fact that the God of Revelation and the God of religion is also the God of the intellect, the God of Science. This work demonstrates one exceptional new tendency in great religions as well as in philosophy, and that is the notion of secular thought taking the place of the old, traditional decayed theology and theological thought in religion.

Keywords: Ferid Muhić, *Ontology of Islam*, Islamic philosophy, genocide committed against Bosniaks, the radicalisation of Islam